

Sporryd

***Förslag till:
Utökning av
Notteryds
Naturreservat.***

2018-03-01

Mats Petersson
mpzzon@gmail.com
- Gårdsby Socken Hembygdsförening
- Kronobergs Arkeologiska Förening

Sammanfattning:

Genom detta brev föreslår vi Länsstyrelsen i Kronobergs Län att införliva Sporryd med Notteryd Naturreservat i Växjö Kommun. (Se karta, sida 3)

Sporryd med sitt äldre kulturlandskap och sina våtmarker fungerar som en biologisk motor för området Notteryd, Sporryd och Skråhallabergen. Det finns därför starka skäl för att Länsstyrelsen titta närmare på området för att kunna bedöma om det finns höga natur och kulturvärden och i förlängningen skydda område som: **Notteryd – Sporryd Naturreservat**.

- Dom tre sammanhängande områdena Notteryd, Sporryd och Skråhallabergen hänger på många sätt ihop både geografiskt och för den biologiska mångfalden i området. Sporryd bidrar med de unika naturbetesmarkerna, våtmarkerna och sumpskogarna samt med Stensjön och strandzonerna längs Toftasjön.
- Dom tre områdena bildar tillsammans ett tillräckligt stort och varierat habitat för att få en långsiktig positiv utveckling. Att införliva Sporryd i detta område ses som en naturlig del i att öka biodiversiteten i ett stadsnära naturreservat.
- Notteryd, Sporryd och Skråhallabergen är ett populärt och stadsnära naturområde som sammanlänkat med Fylleryds Naturreservat sträcker sig in mot Växjö Centrum.

Naturmiljön kring Sporryd

Området kring Notteryd och Sporryd ingår i Mörrumsåns vattenavrinningsystem.

Längs med Vikahultebäcken som rinner från Vikasjön ner till Toftasjön finns det tre våtmarker eller sumpskogar. Sporryd övre och nedre våtmark med mellanliggande Sporryd Kvarnruin samt vidare ner mot Gripemosse i det befintliga naturreservatet Notteryd, innan bäcken rinner ut i Åviken i Toftasjön.

Området ansluter i söder mot Kyrkoreservatet Skråhallabergen som är ett av länets största bokbestånd. Hela området Notteryd, Sporryd och Skråhallabergen bildar ett naturligt och sammanhängande habitat för en mångfald av fåglar, insekter, mossar och lavar och har ett varierat skogsbestånd.

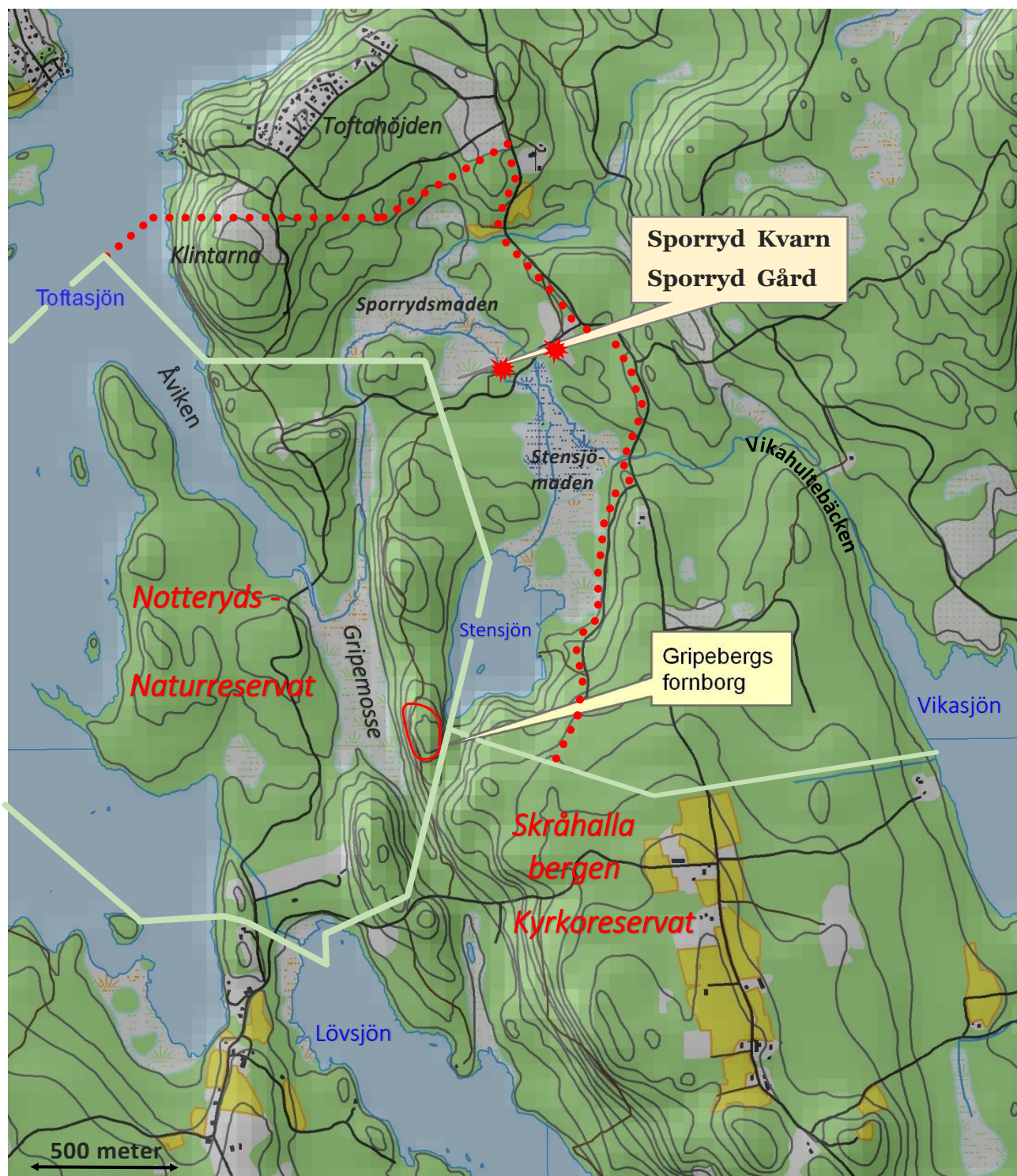
Sedan Notteryd blev naturreservat 2009 har fågellivet stabiliserats i området. Fiskgjuse, Ormvråk, Storlom, Häger, Doppingar och Skrak, är numera vanligt förekommande. I området finns även Mindre hackspett, Sparvuggla, Päruggla, och Duvhök samt häckande Tranor i våtmarkerna. Vid Sporryds Kvarndamm har den ovanliga Flodsångaren setts under sommaren 2018. För att bibehålla och utveckla detta område är därför våtmarkerna och dom tidigare öppna naturbetesmarkerna kring Sporryd mycket värdefulla habitat för områdets långsiktiga utveckling.

Skogsbeståndet är mycket varierande, från helt orörda bestånd till vindfälln, död ved och mindre avverkningar. Äldre lövträd och sumpskog är ett prioriterat inslag i området. Markförhållandena är ovanligt varierande, med en kuperad och hög terräng som är en förlängning av Skråhallabergens höjdrygg i nord-sydlig sträckning.

Genom detta förslag vill vi belysa några av Sporryds natur- och kulturhistoriska värden i syfte att integrera Sporryd med Notteryds Naturreservat.

Notteryd – Sporryd – Skråhallabergen

Växjö Kommun

..... Rödstrekat område på kartan är förslag till: Utökning av Notteryd- Sporryd Naturreservat. Ca. 135 ha.

Sporryd - Gård & Kvarn

Sporryd har mycket gamla anor, speciellt med tanke på närheten till Fornborgens Gripeberg och bronsåldersrösena uppe vid Skråhallabergens höjder. Från medeltiden och fram till våra dagar är det framförallt vattenkraften vid Sporryd som i form av både kvarn, smedja och senare sågverksamhet varit viktiga för området. Samtidigt med kvarnen har det funnits en gård i Sporryd med tillhörande åker och naturbetesmarker. Kvarnen drevs fram till 1928 medans gården brukades till i början av 1960-talet. Därefter tog militären över området för sin övningsverksamhet tills man avyttrade den militära verksamheten i början av 1990-talet.
(Mer om Sporryds Kulturhistoria sida 15)

Nedanstående karta visar Notteryd och Sporryd i förhållande till Växjö.
Häradskarta från 1658 är den äldsta kartan där Notteryd och Sporryd finns inritade.

Del av häradskarta år 1658 - Växjö och Gårdsby Socken.

Närområdet kring Sporryd Gård och kvarn har ett antal värdefulla biotoper och kulturhistoriska värden som bör framhållas. I dokumentet tar vi upp några sådana områden och föreslår även kortfattat, möjligheter till användning och nyttjande vid ett framtida Naturresevat Notteryd – Sporryd.

- Från infarten till Sporryd och längs med Vikensvedsvägen sträcker sig en 250 meter lång och värdefull Ek-ridå med inslag av en. Ek-ridån löper parallellt med vägen och de forna öppna naturbetesmarkerna i nord-sydlig riktning.
- De forna öppna åker- och naturbetesmarkerna norr om mangårdsbyggnaden och upp till Sporryds Göl skulle kunna öppnas upp och användas som naturbetesmarker sommartid.
- På området finns gamla ädellövträd, som Bok, Ask, Ek, Asp, Al. Även äldre fruktträd och humle finns i området och är värdefullt att lyfta fram runt Sporryd Gård.
- Den forna gårdstomten till Mangårdsbyggnaden kan nyttjas för en ny angöring eller entré till området med parkeringsplats och informationstavla. Ett antal stigar kan här utgå mot Notteryd, Gripeberg och mot Skråhallabergen.

**Infarten till Sporryd.
I förgrunden, stengrunden
till Sporryd yngre gård.
(Undantagsplan)
I överkant, Vikensvedsvägen.**

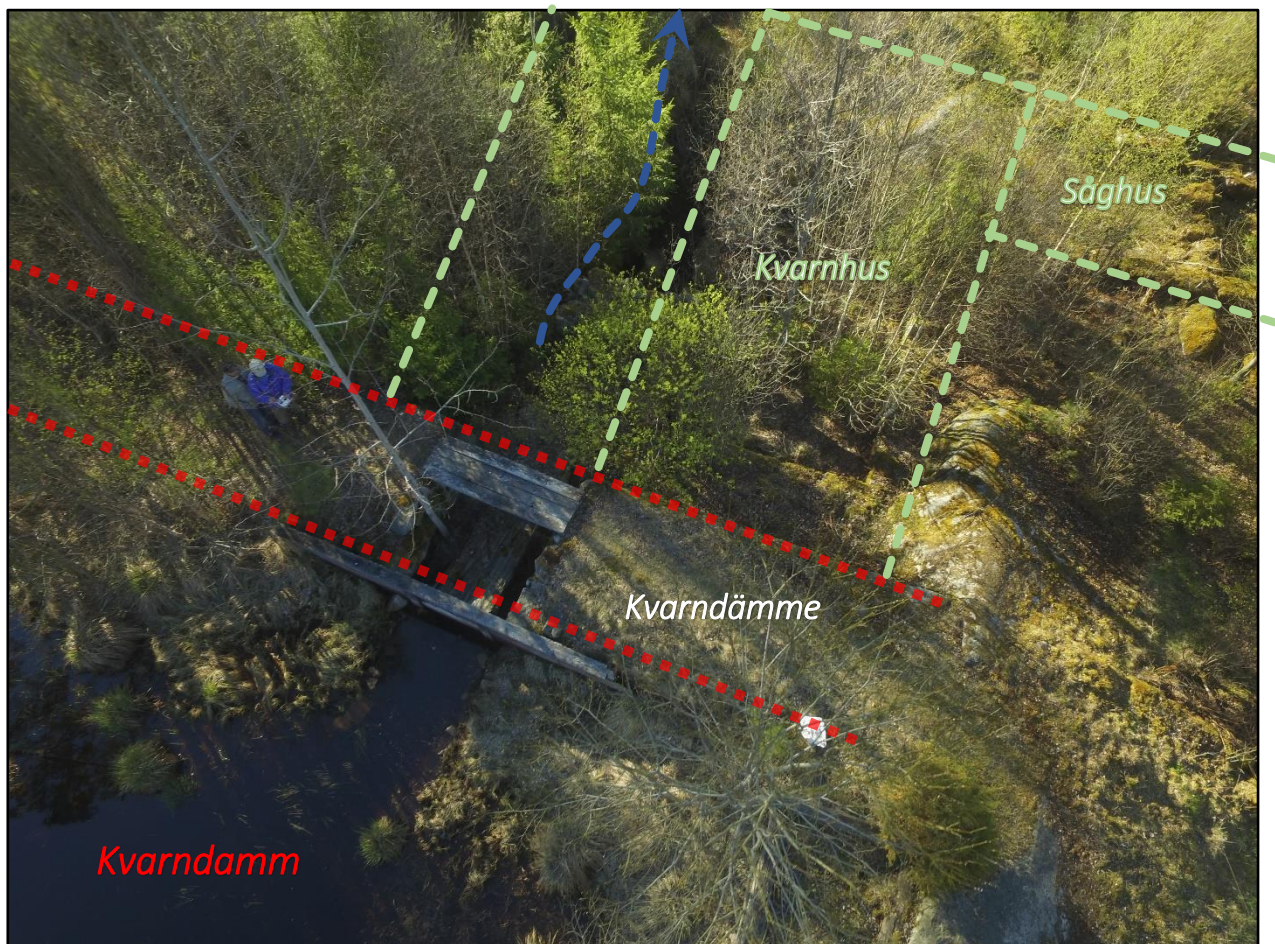
**Foto mot Ö.
Paul Kongstad 2017**

**Sporryd åker & natur-
betesmarker sträcker sig
450 m. i nord sydlig riktning.
I förgrunden vägen in till
Sporryd och till höger i bild
skymtar Vikensvedsvägen.**

**Foto mot N.
Paul Kongstad 2017**

Den huvudsakliga anledningen till att Sporryd finns på kartan är dess våtmarker, kvarn och såg. Storhetstiden för kvarnen har varit från medeltiden fram till den siste brukaren 1928. Det är svår att fånga Sporryd Kvarn och Mjölnerbostad på bild i nutid då kvarnen tyvärr är igenväxt med mindre buskar och träd. Vandringsleden Sigfridsleden passera över kvarndämmet och vidare mot Sporryd Gård.

Sporryd Kvarn - Foto Paul Kongstad 2017

Den korta men vackra sträckan (150 m.) från Sporryd Gård till kvarnen kantas av gamla & unga lövträd. På vägen passera man över den porlande bäcken i det annars så magiskt tysta området runt Sporryd.

**Foto mot V.
Mats Petersson 2017**

Stensjön

Stensjön ligger som en liten tyst pärla insprängd mellan höjderna i Skråhallabergens utbredning i nord - sydlig riktning. Tillflödet av vatten till sjön är begränsat vilket gör sjön till en liten källsjö. I norra änden av sjön rinner utflödet av vattnet genom ett smalt sund mot Stensjömaden och vidare mot Sporryd. I äldre tider fram till slutet av 1950-talet fångades i sjön stora mängder ål, men även brax och gädda. Ett mindre skogsparti öster om sjön har nyligen avverkats men enstaka äldre lövträd finns kvar såsom bok och ek. På längre sikt kan denna ungskog styras via frihuggning av ädelskog och gallring till en fin blandskog som knyter an till Stensjön och mot söder till Sv. Kyrkans bokskog, Skråhallabergen.

Stensjön - Foto mot N. Smålands Museum 2012

- I förgrunden är Fornborgen Gripebergs yttre mur markerad med rött och Sigfridsleden markerad med gult. Smålands Museum har under 2007 till 2012 utfört tre mindre arkeologiska utgrävningar av Gripeberg vilka har visat att den anlades under bronsåldern ca 1800 f.Kr. Funktionen har tolkats som en inhägnad helig / kultisk plats som kan ha brukats under ca 1000 år. En utställning om utgrävningarna finns på Smålands Museum. (Smålands Museum rapport 2014:8)
- I övre delen av bilden ses den lilla Stensjön (ca 13 ha till ytan) och i övre, vänstra delen av sjön rinner utflödet ner mot Stensjömaden och vidare mot Sporryd.

Stensjön - Foto mot V. Mats Petersson 2017

**Den lilla fiskestugan på
dem lilla ön i Stensjön.**

**Foto Ragnar Lindeberg
1932**

Ål-fiske vid Stensjön.

**Foto Ragnar Lindeberg
1932**

Sporryds övre våtmark - Stensjömaden

En mycket värdefull våtmark med tillhörande sumpskog, söder om Sporryd Kvarn.

Enligt närboende Ingvar Jonsson på Planen har vattenståndet tidigare varit något högre i våtmarken. När militären under 50-talet förstärkte vägen in i övningsområdet lade man samtidigt ner cementtrummor under vägen mellan Sporryd övre och nedre våtmarken. Detta medförde enligt Ingvar Jonsson att vattenståndet sänktes med ca 10–15 cm.

I förgrunden en granplantering. Tidigare öppen mark med odlingsrösen ner mot Stensjömaden.

**Foto mot NV.
Mats Petersson 2016**

Det smala sundet mellan Stensjön ner mot Stensjömaden.

**Foto mot N.
Mats Petersson 2016**

Under sommaren och tidig höst 2017 var det mycket lite nederbörd i stora delar av Kronoberg varför Stensjömaden näst intill tömdes på vatten. Se foto nedan.

Stensjömaden - Foto mot SO. Paul Kongstad 2017

I förgrunden, södra delen av Stensjömaden och till höger i bild skymtar Stensjön. Mitt i bilden är ett mindre ljust område (½ ha) som är ett före detta grustag men numera "Växjö Kommuns deponi" i slutningen ner mot våtmarken.

Stensjömaden - Foto mot SO. Mats Petersson 2017

På fotot ses hela våtmarken sett från Sporryd. Mitt i bilden, en mindre kobbe där i nuläget ett jakttorn är placerat. För framtiden är denna kobbe en bra plats för att placera ett fågeltorn.

I den östra delen av Stensjömaden och i västsluttningen upp mot Vikensvedsvägen finns ett äldre sten och grustag. Området, ca ½ ha. är en äldre samfällighet. På våren 2015 fylldes grustaget med 15 000 m³ blandade äldre mudder-massor ¹⁾ från sjön Trummens tidigare restaurering och därefter planterades lärkplantor på området. Ovanstående föranledde Växjö Kommun att placera ut en vattenprovtagningspunkt i våtmarken samt en i Vikahultebäcken.

Växjö kommuns deponi - Foto mot SO. Mats Petersson 2017

Äldre kraftledningsstolpar - Foto Mats Petersson 2017

Invid deponin och Stensjömaden ligger 130 st. äldre kraftledningsstolpar. Kraftledningen över området togs ner efter stormarna Gudrun och Per och pga. stolparnas ålder kan man förutsätta att dom är impregnerade med kreosot.

¹⁾ Resterande muddermassor ca 60 000 m³ placerades på tippen i Skir och i Vederslöv. Massorna kommer från de gamla sediment-dammarna vid sjön Trummen i Växjö.

Sporryds nedre våtmark – Sporrydsmaden

Sporryd nedre våtmark är unik med sin våtmark och sumpskog. När Sporryd Kvarn anlades ville man få så stor höjdskillnad som möjligt mellan övre och nedre våtmarken. Därför har man vid minst ett tillfälle sänkt vattennivån i våtmarken. Synliga spår av sänkningen kan ses nedströms mot Gripemosse där en mindre grävd kanal har anlagts.

Sporrydsmaden - Foto mot N. Mats Petersson 2016

Sporrydsmaden - Foto mot NV. Mats Petersson 2016

Klintarna vid Toftasjön

Dom branta klippställarna från Toftasjön upp mot skogsplatån består av värdefull äldre blandskog. Dessa branter är värdefulla för både insekter, lava och fågellivet i området och reser sig närmare 30 meter ovanför Toftasjön. Den relativt grunda Toftasjön med ett medeldjup på mellan 2,5 till 3 meter har endast här och parallellt med Klintarna en djupränna på mellan 10 till 15 meters vattendjup. Ett skogsparti uppe på Klintarna och ner mot Sporryds våtmark har nyligen avverkats men enstaka äldre lövträd finns kvar såsom bok och ek. På längre sikt kan denna ungskog styras via frihuggning av ädelskog och gallring till en fin blandskog som knyter an till Sporryds våtmarker och till det befintliga Naturreservat Notteryd.

Klintarna - Foto mot NV. Mats Petersson 2017

**Klintarna
Foto
Mats Petersson 2016**

Berörda markägare runt Sporryd

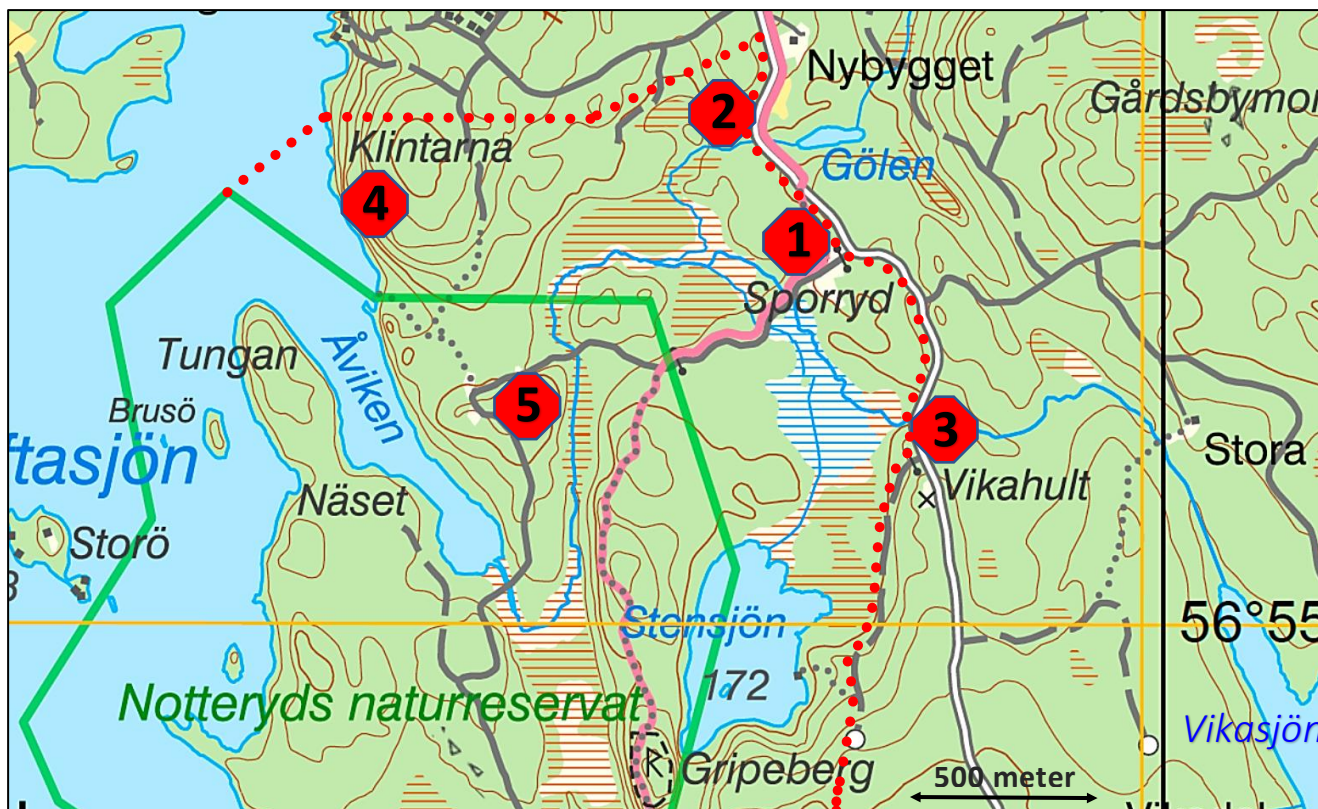
Sigfridsleden: Ansvarig Växjö Kommun - Fritidsförvaltningen
Mot väster: Notteryd Naturreservat - Svenska Staten via Länsstyrelsen
Mot Söder: Skråhallabergen, Kyrkoreservat - Svenska Kyrkan
Mot Öster: Gårdsby Säteri AB
Mot Norr: Gårdsby Tofta - Fyra privata markägare

..... Röd streckat område på kartan är förslag till: Utökning av Notteryd- Sporryd Naturreservat. Ca. 135 ha.

Sporryds Kulturhistoria

Här nedan beskrivs en tidslinje över Sporryds historia, från medeltiden fram till våra dagar. Historiebeskrivningen gör inte anspråk på att vara komplett men vill ändå belysa Sporryds stora betydelse för områdets utveckling. (Se även fornlämningar på – Riksantikvarieämbetets, Fornsök)

Sporryd ... ett ovanligt namn !

Enligt Ortnamnsarkivet i Uppsala är namnet Sporryd mycket ovanligt. Förutom Sporryd i Gårdsby Socken finns ett liknande namn, nämligen Sporda i Ås Socken (väster om sjön Bolmen). I efterforskningar på kartor och dokument om Sporryd har vi funnit minst 12 olika stavningar:

- Medeltidsbrev	1339	Sporrydha
- Jordeböckerna	1598	Spårerydh
- Domstolsarkiv	1617	Spårrerydh
- Domstolsarkiv	1624	Sporerydh
- Domstolsarkiv	1628	Spårery
- Häradskarta	1658	Spårerid
- Häradskarta	1663	Spårry
- Häradskarta	1699	Sporrydh
- Järnkors	1768	Spåry
- Rågångskarta	1769	Spåreryd
- Storskifteskarta	1797	Sporrö
- Lagaskifteskart	1862	Sporryd samt Spårebro och Spårrö Giöl

Sporryd - Gård & Kvarn

Medeltida brev år 1339

Sporryd omnämns i ett medeltidsbrev år 1339 som Sporrydha. (Svenskt Diplomatarium Huvudkatalog över medeltidsbrev, SDHK nr: 4498) Foto av original på pergament i Riksarkivet. Texten är en översättning från originalet på Latin; Bisp Wemundz i Wexsjö bref och Slächt.

Översättningen av brevet har gjorts av Mats Wahlberg 2017.
Docent vid INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN, Namnarkivet i Uppsala.

Alla dem som ser detta brev hälsar jag Vämund, kanik vid kyrkorna i Linköping och Växjö, evärdeligen i Herren. Må alla få veta genom dem som är närvarande att jag, med samtycke av mina kära (släktingar), nämligen min mor Kristina, mina mostrar Ingeborg och Helena och tillika min syster Ingeborg, fritt och enligt lag genom detta brev har upplåtit till välförståndiga hustru Kristina Lindormsdotter och hennes arvingar alla de oss tillhöriga andelarna i ett jordstykke kallat "intaga" som ligger vid Sporryd (Sporrydha). Till vittnesbörd för denna upplåtelse har de välborna männen herr Gustav Nilsson och herr Vämund Nilsson sigill, tillika med mitt eget, vidhängts (detta brev). Givet i Toftnäs i Herrens år 1339 fredagen närmast före Trefaldighet.

Medeltidsbrev år 1339 - Sporrydha Foto Riksarkivet

Jordeböcker under 1500-talet

Sporryd omnämns i jordeböckerna 1598 som ett skattetorp Spårerydh. (S Fridell s 159.)
Senare under 1600-talet som ett ¼ skattehemman.

Domböcker under 1600-talet

Sporryd omnämns i domböckerna under 1600-talet som ett skattetorp Spårerydh.

Nedanstående texter är hämtad från Domstolsarkiv, Göta hovrätt av Lars-Åke Stenemo 2017.

1617-09-05, §10

Kom för Rette Päder Bengtssonn i MunkeBooll, och klagade till Anders i Ingebodha i fröderyds Sochn i västra häradt, at han hadhe såldt honom eett Skatta Uthbygge tårp, **Spårerydh** benempdt, för Penningar 48 dal. i midell tydh, slutte Pedher dher ifrån, och Anders fördrögde sigh, och icke flötte sigh dytt, uthan öfwergaf sitt kiöp, der medh gårdhen blef Ödhe, och Cronones Skatt är bortta, Så efter före.(de) Anders icke wille hålla sitt Kiöp, derföre blef afsagtt af häradsnem(bd) at anders schulle Uthleggia Cronones Schatt som der af Utgåå böör (för deth) gården hafwer stådt ödhe, och sedhan uprätte gårdhen så godh, som han honom af Pedher Bengtssonn togh, och anders gånge till sine Penningar, så många han på tårpet uthgifwitt hafwer.

1624-02-23, §3

Sammedagh kom för retta Anders i Stockeqwarn, beklagandess at nogre Nye Skvälder, ähra på try års tidh tilgörandess bygde tulqwarnen förnäs som Rentar (Tol)miöll - 6 (Tr), och förtaga honom Tullnen. Nils Guse - 1. Per Jonsson och Måns i gårdsby - 1. **Spårery** 2 på en b(ri)ga. blef afsagdt, at denne för.de inghen fremmat mell mala skola, Utan deras egen.

1624-05-20

Anders Jonsson i **Sporerydh** dömdes till knektd 1624-05-20.

1628-09-08, §14

Kom för retta Boo i Nåtteryd, begiärandes tingshiötningh på **Spårery**, och framlade eftershrifne shrifter, der medh han bewiste at alle Her Bengts barn i Ekesås hafwa upb.t Sporeryd som efter föllier, Nils Axelsson på sin hustrus (H.) Kirstinn Bengtsdotters wegnar Peninger - 6 dlr. hans Zedell daterat i Wexiö den 17 January 1628. Her Lars i Elghult på sinn hustrus wegnar Karin Bengtsdotter Penigr - 6 dlr. hans zedel daterat den 18 Juny 1628. Mester Jöns Baz och Her Johan Baz och Peer Bengtss. Baz Penigr - 18 dlr. Sonne i lenbirke på sin hustrus wegnar (H.) Ingrid Bengtsdotter P. - 6 dlr. Her Thor i Sansiö på sin hustrus Märittes wegnar - 6 dlr.

1681-24 julit

Pehr Andersson köper fjärdingshemmanet **Sporryd** den 24 julit 1681 (Nhdk 1684 d 29 o 30 januari §1) av Sven Pedersson och Anders Pedersson i **Sporryd** för 84 SMt.

Ägarbyte under 1600-talet i Gårdsby

Gårdsby historia från slutet av 1300-talet fram till våra dagar finns dokumenterad av bla. Länsstyrelsen i Kronobergs län och av Gårdsby Hembygdsförening.

Från slutet av 1300-talet till långt in på 1600-talet bestod Gårdsby av 2 st. hemman i Gårdsby och ett i Vikensved. Det är först en bit in på 1630-talet under Överste Hans Kyles ägande av både Gårdsby och Drättinge Gård som Gårdsby expandera. Hans Kyle dog 1659 och med efterföljande ägarbyte år 1666 till Assessor Jonas Bure d.y. erhåller Gårdsby äntligen säteristatus med betäckningen 4 mtl. Gårdsby Säteri. Under Bures tid lades även Haketorp Östergård och Sporryd under Gårdsby Säterirättighet.

Kartor under 1600-talet

Den tidigaste karta där Spårerid är markerad är från år 1658.

Vid denna tid består Tofta by av fem gårdar och Gårdsby av fyra gårdar.

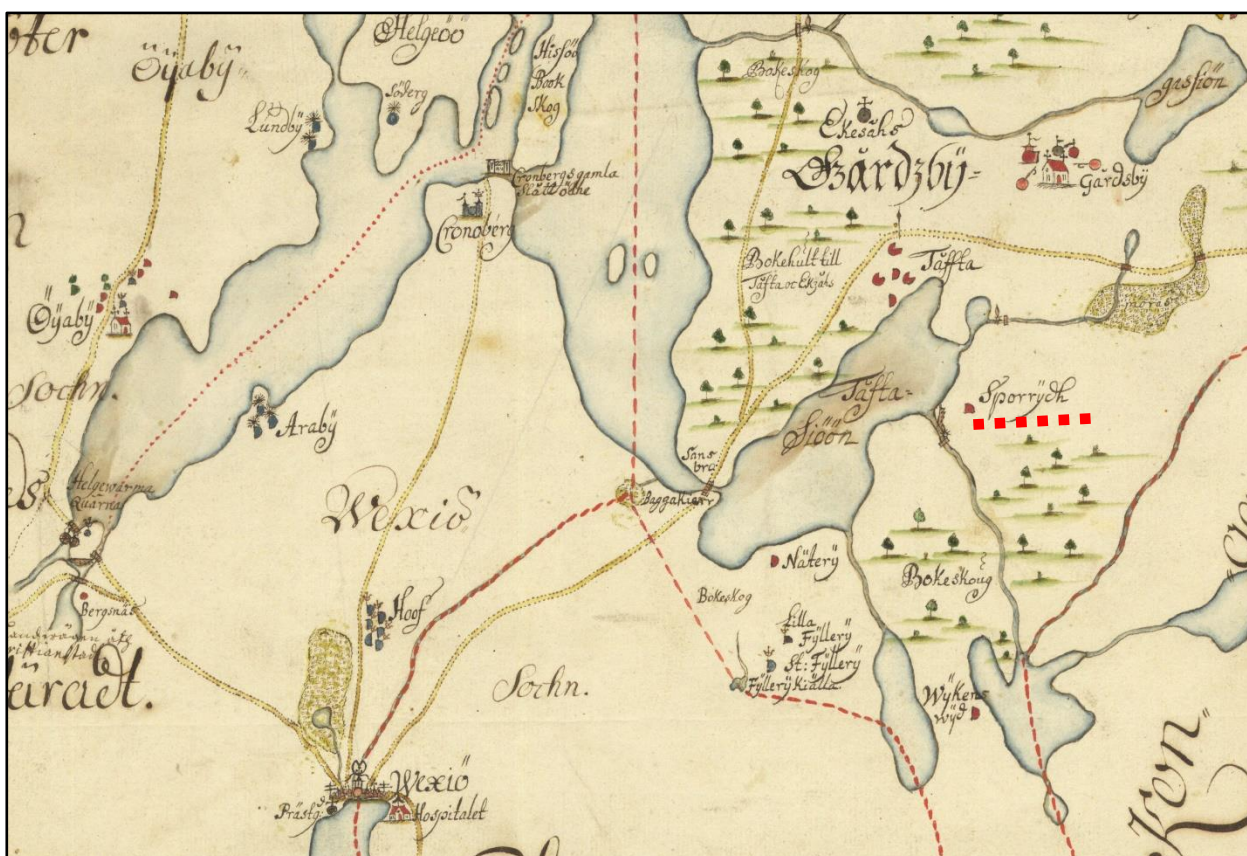
Del av häradskarta år 1658 - Växjö och Gårdsby Socken

Ytterligare två häradskartor under senare delen av 1600-talet visa Sporryds utveckling:

- År 1663 - Sporryd är markerad med symbol för kvarn samt med texten "går med flod" Närområdet beskrivs som "Fereskog bemängd med ek och bökeskog, sten, skärr och moras"
- År 1699 - Sporryd är markerad med symbol för både kvarn och såg. (Sporryd införlivades 1666 med Gårdsby Säteri)

Del av häradscharta 1663 - Växjö och Gårdsby Socken

Del av häradscharta 1699 - Växjö och Gårdsby Socken

Fyra generationer Mjöltnare, Smeder och Malupptagare under 1700-talet på Sporryd Gård

Genom kyrkböcker, husförhörlängder och sockenprotokoll kan vi följa de personer som bott och verkat på Sporryd Gård och Kvarn från 1600-talet fram till vår tid. Vi hittar flera mjöltnare, smeder och malmupptagare som är knutna till Sporryd. Där finns också en stark koppling till järnbruket i Åryd samt till Gårdsby Säteri. Två **gravkors** (se nedan) får representera detta genom far och son Per Persson (PPS). Två möllare (mjöltnare) som har bott och verkat på Sporryd Gård under 1700-talet.

Det var Per Perssons far Pehr Andersson som köpte Sporryd Gård år 1681 för 84 S.Mt (silvermynt) av bröderna Sven och Anders Pedersson. Sporryd Gård gick sedan i arv i fyra generationer, och i bouppteckningen efter änkan Ingeborg Persdotter 1822 står följande; *Avled utan barn eller bröstarvingar. Fast egendom 1/8 mantal Sporryd såldes på auktion.*

Här under wilar Sali PPS. i Spåry
anno 1768

Mjöltnare Per Persson dä. i Sporryd 1699-1768

Här under wilar PPS. i från Spåryd
som döde år 1795 D. 29 mars i en
ålder af 65 år

Mjöltnare Per Persson dy. i Sporryd 1730-1795

**Två gravkors som förvaras i Gårdsby kyrka.
Far och son Per Persson (PPS) från Sporryd under 1700-talet.
Foto Mats Petersson 2018**

Exempel på två av Per Persson dä. åtta syskon i Sporryd:

Nils Persson (1699-1778) kallas 1734 för smed i sockenstämmoprotokoll från Gårdsby. Denna Nils Persson var sannolikt sockensmed och tvillingbror till Per Persson dä. varför det är sannolikt att han har tillverkat ovanstående gravkors till sin tvillingbror när han dog 1768.

Kerstin Persdotter (1699-1792) gifte sig med Hammarsmeden Gabriel Jonsson (1691-1751) och dom bosatte sig i Gårdsby. Dom fick en son Nils Gabrielsson (1727-1761) som blev sjömalupptagare "malmtagare" knuten till Åryd Järnbruk i Hemmesjö socken.

Flera ägobyten på Gårdsby under början av 1700-talet

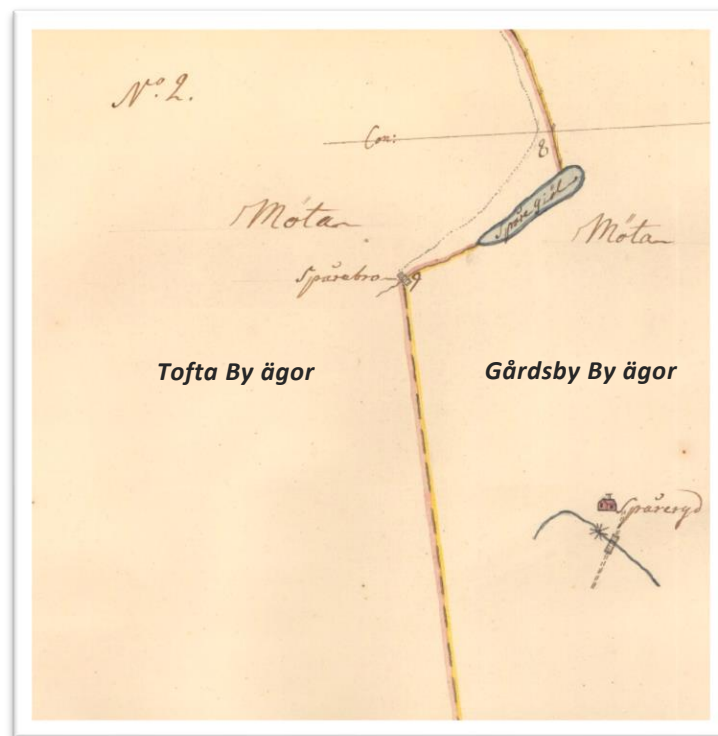
Inga större förändringar av jordbruket gjordes under 1700-talets första hälft och Gårdsby såldes ett flertal gånger.

- 1714 såldes Gårdsby genom vissa byten till fru Margareta Gyllensax. Hon var den förste ägaren som bodde på Gårdsby men blev tvungen att sälja gården efter 7 år.
- 1721 såldes Gårdsby till Häradshövdingen Gösta Bergman. Han hade ärvt Ölnehults Säteri och genom giftemål erhållit Huseby. Han hade flera gårdar samt Hovmantorps Säteri där han bodde och dog 1736.
- 1745 såldes Gårdsby till Kronobefallningsman Gustav Branting vilken troligen bodde på gården. Han sålde av Vikensved till sin svåger Gabriel Ljungberg.
- 1775 såldes Gårdsby till släktingen Major Gustaf Rappe vilken bodde på Vartorp. Majoren dog 1787 och sönerna Karl och Fredrik som 15-åringar ärvde Gårdsby. Karl Rappe var troligen den drivande av bröderna. Han gifte sig 1801 med Margaretha Posse från Ekhammar i Västergötland. Han tog avsked från armen 1810 och ägnade sig därefter på heltid åt Gårdsby Säteri tills pengarna tog slut och han dog 1831.

Nedan visas en gränskarta (Rågångs-karta) från 1769 mellan Gårdsby och Tofta byars ägor.

Kartan upprättades efter två Häradsrättsdomar (1 nov 1562 och 7 juni 1654).

Sporryd Kvarn är markerad på kartan och fallhöjden kan ha varit närmare 3 meter och var i bruk till omkring 1928. Tyvärr är nu risken stor att konstruktionerna förstörs om inte gallring av träd och sly utförs runt och på murarna.

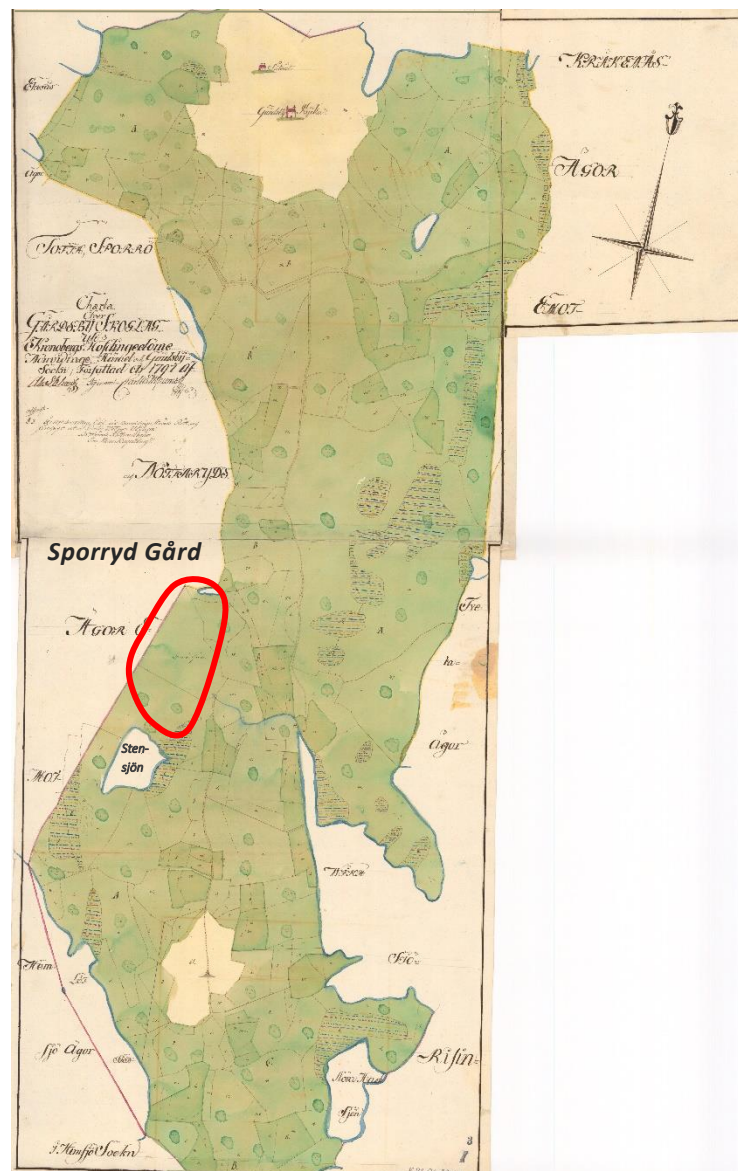

Del av Rågångskarta från 1769 mellan Gårdsby och Tofta byars ägor.

Stora förändringar i slutet av 1700-talet

Under Gustaf, men framförallt hans son Karl Rappes ägande av Gårdsby Säteri 1775 till 1832 skedde stora förändringar på Säteriet. Genom invallning, torrläggning och nyodling ökade den öppna jorden under plog från 50 tunl. till ca 114 tunl.

- Storskifte mellan Gårdsby Säteri och Vikensveds ägor 1797.
- Stor befolkningsökning pga. potatis och att vändplogen kom att introduceras.
- Sporryd Gård kan ha inköpts till Säteriet ca 1810-30 ?
- Sporryd Kvarn byggdes säkerligen ut under denna period.
- Vika Damm byggdes troligtvis under denna period.
- Utdikning och invallning av mossar och skärr.
- Ny kvarn vid Gårdsby Säteri 1812 och nedströms vid Yäsjön, Nye Såg.
- Startade linodling och startade försök med att odla och förädla sockerbetor.
- Kung Karl XIV Johan hedrade linodlingsinstitutet med ett besök på Gårdsby 1816.
- Kråkenäs egendom köptes in 1812 men såldes 1832 för att betala en del av skulderna efter Karl Rappes konkurs 1830.

**Storskifteskarta från 1797 mellan Gårdsby Säteri och Vikensveds ägor.
Även skogsmarken skiftades vid storskifte.**

Laga skifte i mitten av 1800-talet

Under Gustaf Hamilton och Sten Malte Ramels ägande av Gårdsby Säteri 1848–1867 sker en viss upprustning av Gårdsby. Framför allt är det jordbruket som expandera samt ett mycket omfattande lagaskifte mellan kyrkans mark och Gårdsby.

- Laga skifte mellan Gårdsby Säteri och Kyrkans ägor 1862.
- Rammel komplettera Sporryd Kvarn med såg.
- Ramel anlade en stensatt bäck mellan Vikasjön och Stensjön för att få mer vatten till Sporryd men även för att kunna sänka Vikasjöns vattennivå.
- Rammel anställde den första skogvaktaren.
- I landshövdingens årsberättelse 1865 läser man:
"Ågaren av Gårdsby Baron Ramel har utmärkt sig för stora odlingsföretag och byggnationer. Särskilt vad byggnader angår må nämnas att på Gårdsby Säteri underlydande Sporryd är av Baron Ramel anlagt en väl ordnad cirkelsåg för tillverkning av takspån, vilken såg bedrivs med kraft och påstås kunna avverka 1 million takspån pr år, varmed ortens och betydande del av Skånes behov av denna produkt är tillfredsställda "

Kurt Govenius skriver följande om Landshövdingens uttalande:

"Landshövdingens uttalande är verkligen optimistiskt. En million spån räcker långt och vattenkraften som skall driva ej bara denna såg utan även en kvarn, kan ej har räckt mycket mer än under vårfloden. För att öka tillflödet hade visserligen grävts en kanal från Vikasjön, men denna fungerade huvudsakligen endast under vårfloden "

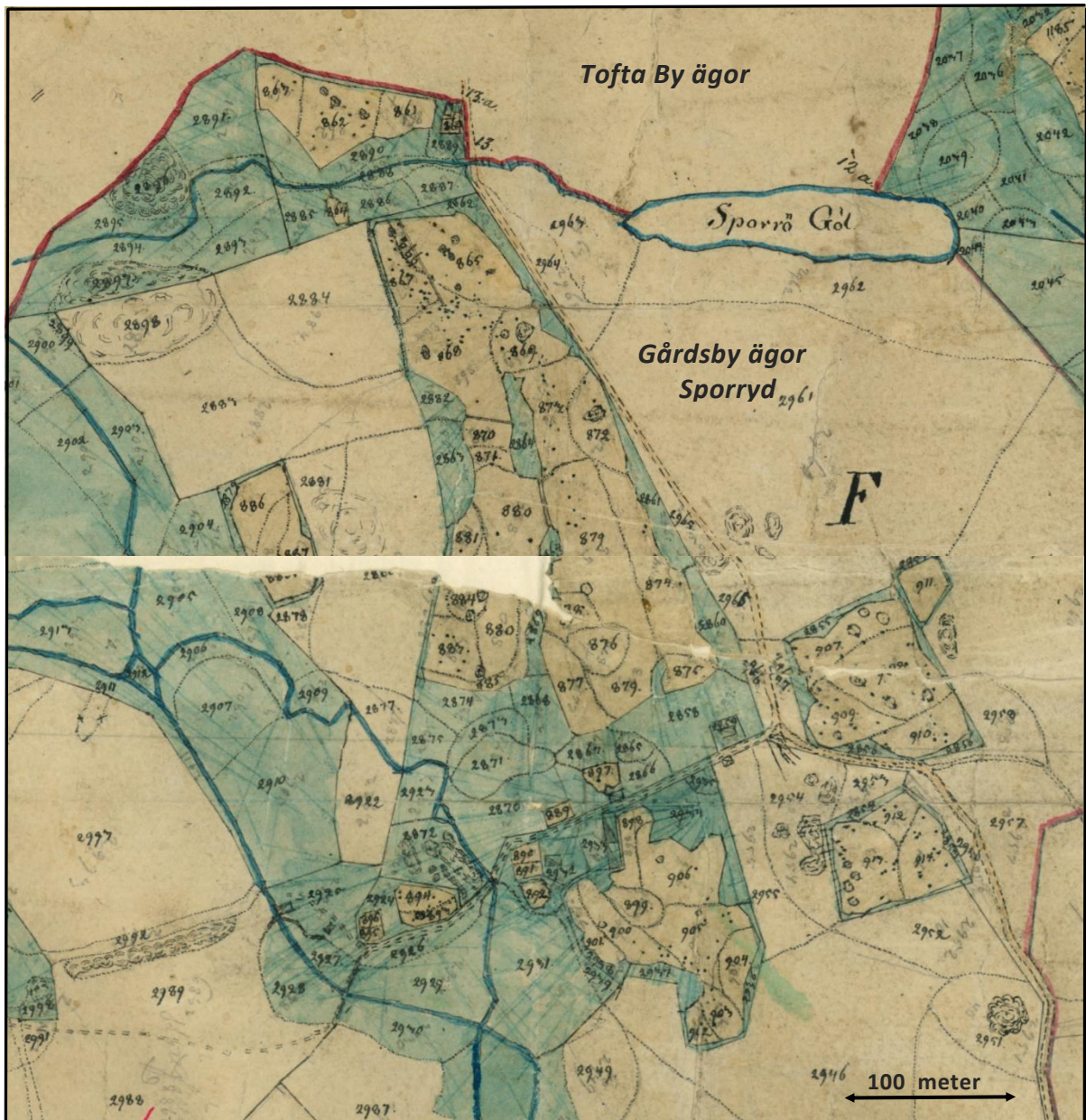
De är värt att notera de laga skifte som Ramel lät påbörja redan 1861. Detta skifte genomfördes med en noggrannhet som för oss är närmast ofattbar. Varje liten del av åkern värdesattes genom att mäta myllans djup och den beräknade avkastningen. Ängen uppmättes med liknande noggrannhet med såväl dikesrenar som upp- och kärrvall samt större stenar och berg. Skogsmarkens (utägornas) värde uppskattades något mer summariskt, dock att varje kärrlägg, backslutning, skärvmak och sidlagg tilldelades ett nyttovärde och då särskilt med hänsyn till mulbetet. Om vi specifikt titta på Hemmanet Sporryd (¼ mantal) så utfördes totalt 212 olika provtagningar och värderingar, varav:

Åker (54 st.) 5,3 ha - Äng (89 st.) 15,2 ha - Utägor (69 st.) 65 ha

Man ser av skifteshandlingarna att skogen (utmarkerna) värderades relativt lite i jämförelse med åker och ängsmarker. För hemmanet Sporryd bedömdes ängen till ca 25% av åkerns värde och utmarkerna till ca 10% av åkerns värde.

Nedanstående lagaskifteskarta över hemmanet Sporryd (¼ mantal) delades upp på totalt 212 olika provtagningar och värderingar.

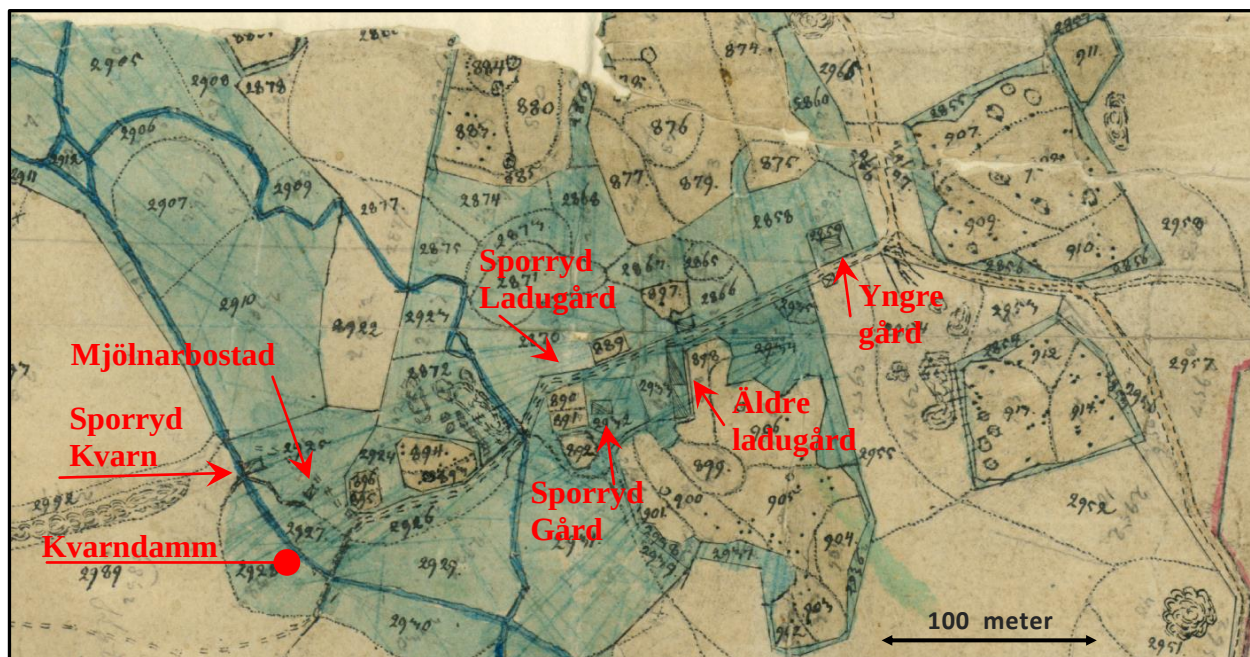
- De med låga siffror: **Åker** 54 st. 5,3 ha
- Blågröna områden: **Äng & slätter** 89 st. 15,2 ha
- Övriga marker: **Utägor** 69 st. 65 ha

Del av lagaskifteskarta 1862 – Sporryd Gård

Sporryd – Gård och Kvarn

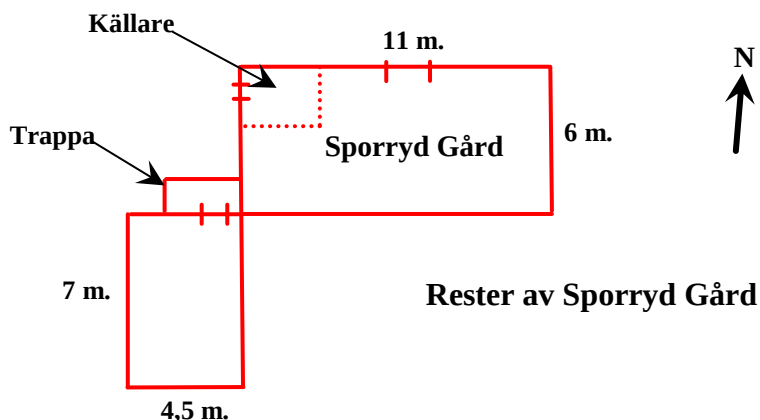
Som vi har sett ovan är **Hemmanet Sporryd** (¼ mantal) inte så stort till ytan med sina 5 ha åker och 15 ha äng & slåtter i den steniga Småländska myllan. De viktiga för Sporryd har alltid varit vattenkraften i form av kvarn och såg med en fallhöjd på ca 3 meter. Från medeltiden fram till 1928 har platsen varit viktig för hela Gårdsby Socken. Den senaste mangårdsbyggnaden från ca 1880-talet monterades ner och flyttades till norra Öland i mitten av 1970-talet. Området var då sedan länge förvandlat till övningsfält för Kronobergs Regemente.

Del av lagaskifteskarta 1862
Sporryd Gård och Sporryd Kvarn

Kvarvarande synliga rester:

- Äldre ladugård. Inga synliga rester finns kvar.
- Sporryd Gård med källare och murstock. NS 6 m. ÖV 11 m. (Se foto sid 26)
- Sporryd Gård har varit i hopbyggd med ett tidigare hus. NS 7 m. ÖV 4,5 m. (Se skiss)
- Sporryd Ladugård. NS 7 m. ÖV 24 m.
- Yngre gård med murstock (Undantagsplan) NS 7 m. ÖV 8 m.
Jordkällare 20 m. norr om huset.
- Sporryd Kvarn har ej uppmätts pga. att sly och mindre träd förhindrar detta.
- Mjölnerbostad. 30 m. ö om kvarnen. Diam. 4,5 m. höjd 1,2 m.
Jordkällare till mjölnerbostad. 35 m. öster om bostaden.

Sporryd Gård från ca 1880-talet – Foto mot söder 1959–1960.

Sporryd Gård från ca 1880-talet – Foto mot sydöst ca 1965.

Stor sågverksamhet i slutet av 1800-talet

Under Lars Dahls korta ägande av Gårdsby Säteri 1867–1879 utvidgades sågverksamheten, varför ytterligare mobila sågverk anskaffades.

- Dahl inköpte lokomobildrivna sågverk. En år 1867 och en år 1871
- 1870 kunde man läsa en notis i Smålandsposten av en herre som gjorde en resa från Vetlanda till Växjö för att närvara vid invigningen av Växjö Karlskrona järnväg. Han beskriver där sin resa och från Gårdsby läser man:
”Att tiderna har blivit bättre efter hungersåren 1868-1869 och att folk har fått arbete förstår man då man ser de väldiga timmer och virkesupplag som finns på Gårdsby Säteri marker”

Trots Landshövdingens ständiga klagomål över det bedrövliga tillstånd i vilket länets skogar befann sig i så fortsatte man att avverka skogen. Dahls verksamhet slutade dock med konkurs 1879 och ”oavsett hur mycket skog som fanns när Dahl köpte Gårdsby så fanns ej mycket kvar när han lämnade år 1879”

Åter en stabil ägare under Karl Schander

Vid en exekutiv aktion 1879 köptes Gårdsby av fabriksidkaren Karl Schander. Han var en av Växjö stads ledande gestalter och ägde förutom en kolonialaffär även tändsticksfabriken i Växjö. Under Schanders ägande av Gårdsby Säteri 1879–1901 utvidgades framförallt åkermarken genom uppköp av 2 gårdar samt nyodlingar. I annonsen efter hans död år 1900 uppges en åkerareal av 526 tunl. och ängsmark till 491 tunl. Antalet torpare var 26 st. som årligen utförde 4028 fria mansdagsverken och 1100 fria kvinnodagsverken.

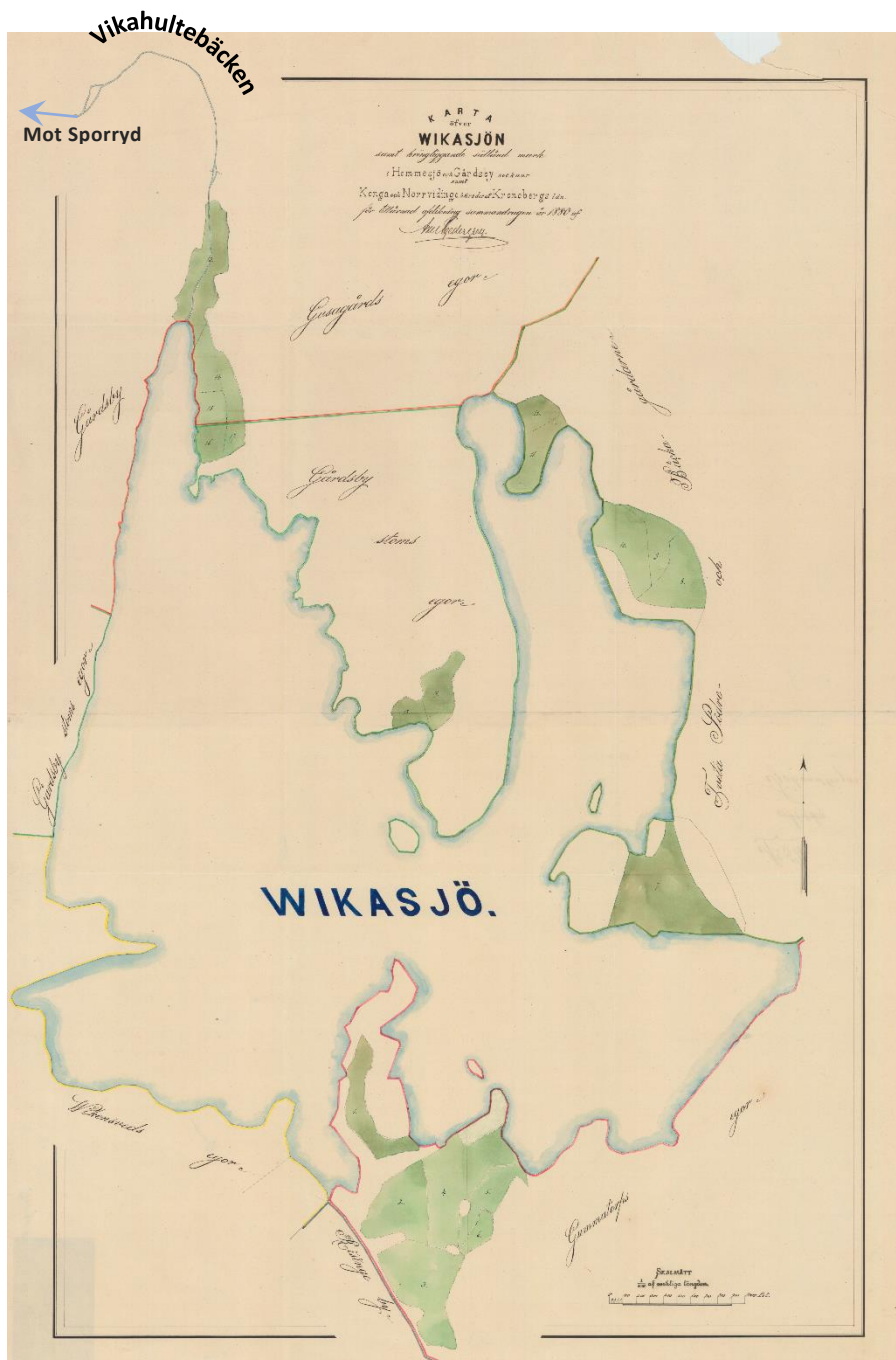
Vad gäller Sporryd och Vikahultebäcken finns en intressant skrivning i samband med att Vikasjön sänks med 4 fot år 1880. De var bönderna i Gummatorp och Tvetå som tog initiativet till detta sänkningsföretag då det fanns möjlighet att få lite ny åker och ängsmark. För Gårdsby och Sporryd, blev det ingen större förändring. Lantmätaren skriver följande i protokollet om Vikasjöns sjösänkning och nedströms befintliga Sporryd:

”I afseende på särskilt framställda anspråk på ersättning för genom sjösänkningen vållad skada på Herr Schanders nedaför sjö belägna verk och inrättningar, så hafa förämningsmännen utfört besiktning av marken emellan Wikasjön och Sporryd qvarn och därvid funnit att det befintliga fallet, där Store Såg fordon funnits, kan i afseende till dess ringa höjd af 17 tum och i saknad av bestyrkt rätt till uppdämning i Wikasjön, icke till något värde uppskattas, samt att vattendraget stupar ganska betydligt från Store Såg till Wikensvid kyrkväg och att därstädes fanns påbörjad en dammbyggnad av stora dimensioner, som skulle kunna innehålla en väldig vattenmassa, även att vattendraget från Wikasjön från gamla bäckdraget sålunda tillför Sporryd samma vatten som förut. Vidare antecknas att dammbyggnaden vid Sporryd är i förträffligt skick samt kan i förening med den vid sidan liggande Stensjöns bassäng, hålla inne ofantliga vattenmassor. Vidare har ägaren till Sporryd möjlighet att genom en jämförelsevis obetydlig kostnad fullborda dammbyggnaden vid Wikensvid kyrkväg, och därmed ytterligare reglera vattentillgången, oberoende av Wikasjöns sänkning”

Sänkning av Vikasjön 1880

Eter inventering, möten och protokoll under 1880 så skulle arbetet med sjösänkningen utföras under tjänlig väderlek följande år. En kanal mot Vikahultebäcken skulle rensas och grävas med en längd av 1200 sträckfot (ca 360 m.) och kanalen skulle anläggas med en bottenbredd av 6 fot. Beräknat arbete, 3 månader med 7 man och med en totalkostnad på 600 kr. Lantmätaren hade beräknat att de nya odlingarnas värde skulle uppgå till tre gånger kostnaden, varför de gav bifall åt projektet. Markägarna runt sjön hade nu fått sin ”nya mark” värderad och skulle därför betala kostnaden enligt följande fördelning:

Tveta Södergård 40% Gummatorp 42% Gårdsby Säteri 9% Gårdsby Stom 9%
Risinge och Wikensved hade också mark runt sjön men fick ingen del av ny mark.

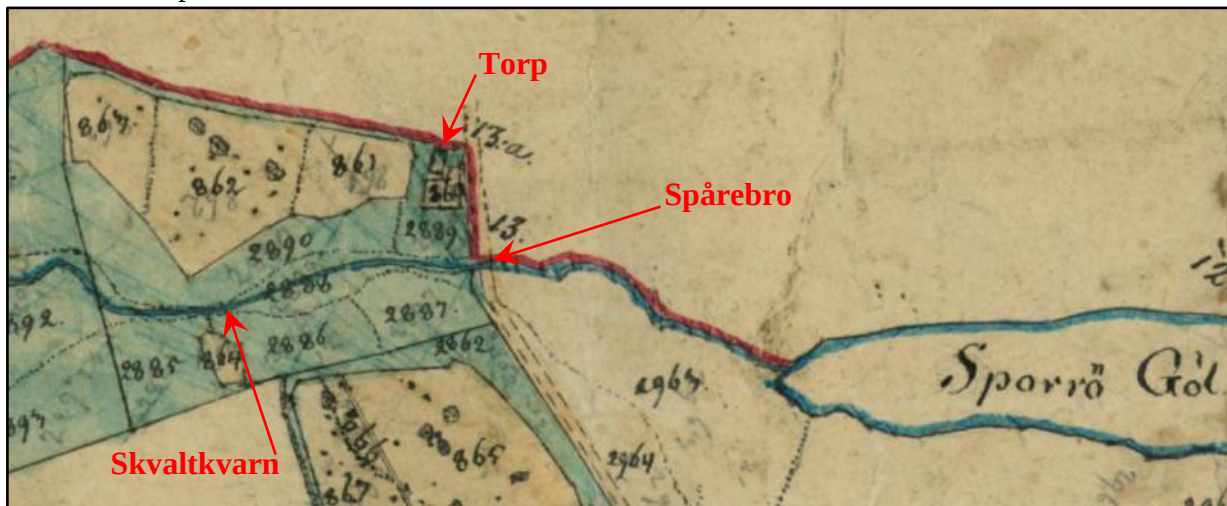

Ny mark efter sjösänkning av Vikasjön 1880

2

Lilla Sporryd

I norra delen av Sporryd i gränsen mellan Gårdsby och Tofta bys ägor fanns tidigare ett mindre torp som tillhörde Sporryd. Torpet kallades även "Jönsalyckan" Rester av en skvaltkvarn finns i bäcken samt apel och humle.

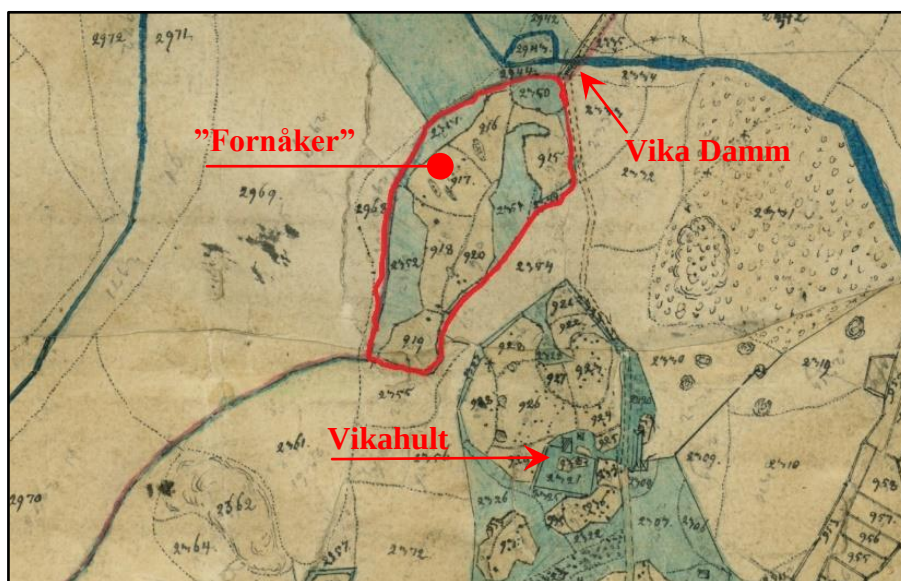

Del av lagaskifteskarta 1862
Norra Sporryd

3

Vika Damm och Vikahult

I södra delen av Sporryd finns ett antal ej inventerade odlingsrösen "fornåker" i västsluttningen ner mot våtmarken. Sedan stormen Gudrun 2005 har området planterats med granplantor.

Del av lagaskifteskarta 1862
Södra Sporryd och Vikahult

Vika Damm

En mycket märklig och ej färdigställd damm över Vikahultebäcken. Konstruktionen är på södra sidan om Vikahultebäcken mest framträdande, med en höjd av 2.5 m. bredd 3 m. och en längd av ca 12 meter. Norr om bäcken är konstruktionen likvärdig men betydligt lägre i höjd. Totalt en längd av ca 25 meter.

När och varför dammen började byggas har vi ej kunnat hitta uppgifter om. En kvalificerad gissning är att dammen började anläggas under Karl Rappes tid vid Gårdsby Säteri i början av 1800-talet. Tanken va säkerligen att öka tillgängligheten och drifttiden vid kvarnen i Sporryd. Varför man avbröt arbetet är också märkligt. Det kan vara så att Rappe vid denna tid spenderade stora resurser på sina vattenprojekt för att bygga kvarn och såg vid Gårdsby Säteri. Dessa stora projekt hade säkerligen högre prioritet än dammen vid Vikahultebäcken. (Se även sid 22)

Vika Damm är ett bra exempel på hur ett dämme, under tidigt 1800-tal konstruerades. Man va duktig på att utnyttja de lokala förutsättningarna i naturen och sten fanns det gott om. Tyvärr är nu risken stor att konstruktionen förstörs om inte gallring av träd och sly utförs runt och på murarna.

Vika Damm - Foto mot NO. Mats Petersson 2017

Vikahult

Ett torp med vedbod väster om vägen samt ladugård och vattenbrunn öster om vägen. När det äldre torpet byggdes har inte kunnat klarläggas men enligt husförhörlängden finns den första familjen antecknad på torpet 1783–1788. Den siste som bodde på torpet var skogshuggare Ture Gustafsson till år 1985. Därefter har ingen bott på torpet och de har stått öde tills huset brann upp på nyåret 2015. Torpet på bilden byggdes 1870 av John Gabrielsson, som då bodde på Lille Såg.

Kvarvarande synliga rester:

- Torpgrund med murstock. NS 7,4 m. ÖV 12,2 m.
- Ladugården öster om vägen är ej uppmätt.

Vikahult - Foto mot NV. Mats Petersson 2009

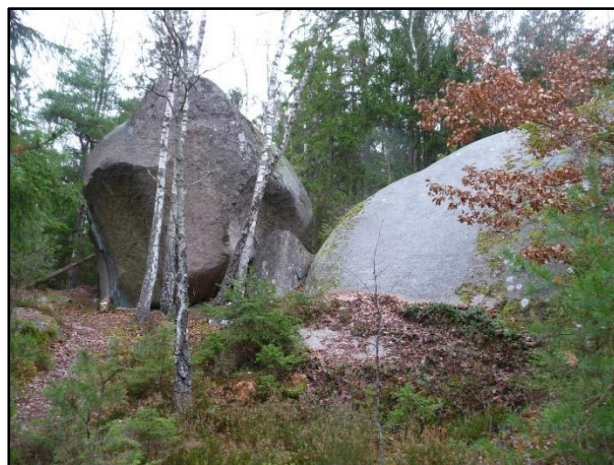
4

Stenbrytning vid Toftasjön

Vid dom branta klippställarna ner mot Toftasjön finns ett antal mindre och väl synliga stenbrott. I Sandsbro fanns vid tiden 1800-tal till ca 1950 ett antal stenhuggare som va ute och kilade ut sten för att sedan om vintrarna transportera dessa över isen till Sandsbrosidan. Även stenhuggare från Växjö hämtade sten här ute vid Hällarna. Stenhuggare Holmkvist berättar, att all den sten som finns i norra och östra stenmuren vi Skogslyckans kyrkogård i Växjö, har kilats ut här vid Hällarna. (Se vidare: Gårdsby-boken 1981)

Från vänster stenhuggarna Sven Karlsson, Amåndus Holmkvist, Oskar Karlsson, Karl Nilsson. Sittande bakom Fritz Holmkvist.
Okänd fotograf och fotoår.

Hällarna vid Toftasjön
Foto 2017 Mats Petersson

5

Åvikstorp "Ola på Klint"

Ett torp med mindre fähus och jordkällare. När torpet byggdes har inte kunnat klarläggas men enligt husförhörlängder finns den första familjen antecknad på torpet i slutet av 1700-talet. Den sista familjen som bodde på torpet var Karl-August med familj och tre barn till omkring 1920. Därefter monterades torpet ner och sattes åter upp mellan Rottne och Gårdsby. Fähuset flyttades 1924 till Tofta Sjögård där det fortfarande står. (Se foto nedan) Nu är området Naturreservat med åter öppna naturbetesmarker med betande kor på sommaren. Området tillhörde först gemensamt de fem gårdarna i Tofta By. Vid storskifte i början av 1800-talet tillföll området Tofta Munkagård och kallades då Sjöbohl. Vid lagaskifte år 1868 tillföll området Tofta Sjögård och fick namnet Åvikstorp. Militären köpte sedan upp marken 1939 till övningsfält för Kronobergs Regemente innan det blev Naturreservat 2009.

Kvarvarande synliga rester:

- Torpgrund med murstock.
Se foto. NS 7 m. ÖV 4,5 m.
- Jordkällare, 4 meter öster om torpgrunden.
- Grund till Fähus.
Se foto nedan.

Åvikstorp - Foto mot NV. Mats Petersson 2017

Åvikstorps fähus
Nu på Tofta
Sjögård.
Foto mot N.
Mats Petersson
2010

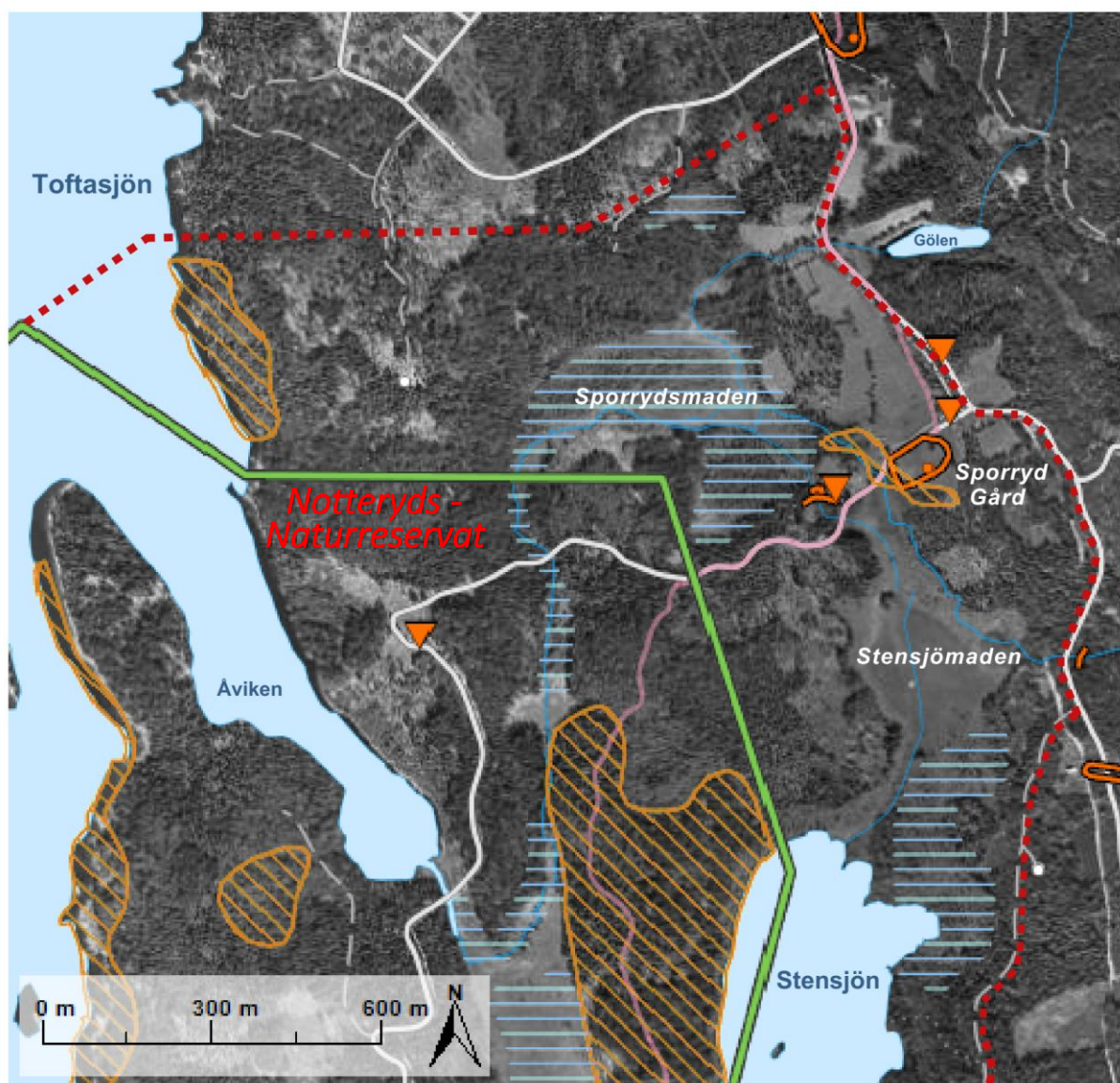

Faktaruta: Notteryd - Sporryd:

• Notteryds Naturreservat	289 ha.	
• Föreslaget område Sporryd	135 ha.	
varav del i Toftasjön och Stensjön	17 ha.	17 %
varav våtmark och sumpskog	28 ha.	20 %

Flygfoto från 1964 över norra delen av Notteryd – Sporryd.

På flygfotot från 1964 kan man förutom fornlämninga och våtmarker även se de tidigare öppna naturbetesmarkerna kring Sporryd Gård.

Koordinater (mittpunkt N 6308905.2841095 Ö 493479.86215)

Kartprojektion SWEREF99 TM © Lantmäteriet, 109-2011/2037

Ur Skogsstyrelsens register

Nyckelbiotop	Natura 2000 habitat
Naturvärde	Forn/kulturlämningar
Naturreservat	Sumpskog

**Skråhallabergen
- Kyrkoresvat -**